

Т. В. РУДНИК

Тетяна Вікторівна Рудник, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного торговельно-економічного університету

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Результати інтелектуальної діяльності визначають подальший прогрес та економічний розвиток держави, а також рівень моральності суспільства. Від того, наскільки значний інтелектуальний потенціал суспільства і рівень його культурного розвитку, залежить рішення економічних проблем. Наука і культура можуть розвиватися тільки за наявності сприятливих умов, включаючи ефективний захист прав інтелектуальної власності.

При цьому найгостріше стоїть питання про ефективний захист об'єктів авторського права і суміжних прав. Так, згідно з проведеним дослідженням компанією IDC, в 2010 р. рівень піратства в Україні становить 85 %, а у червні 2011 р. показав зростання ще на 1 % тобто 86 %, що є одним із найвищих у Європі, а втрати національної економіки від комп'ютерного піратства сягали понад 450 млн, доларів на рік. Зниження рівня піратства в Україні лише на 10 % збільшить надходження до держбюджету на 116 млн, доларів і забезпечить робочі місця для 6 тис. висококваліфікованих фахівців ІТ-сектора¹.

В цілому, вказане обумовлює актуальність і необхідність дослідження питання відповідальності за порушення авторського права, про розробку ефективного механізму захисту цих прав в Україні.

Дослідженням проблем сфери інтелектуальної власності в різні періоди займалися такі видатні вчені, як: Б. Антімонов, Г. О. Андрощук, Ю. Л. Бошицький, В. С. Дроб'язко, Р. О. Денисова, В. О. Жаров, О. С. Іоффе, А. П. Сергєєв, Р. О. Стефанчук, Р. Б. Шишка та інші. Питанням юридичної відповідальності за порушення авторських прав присвячені праці О. А. Підпригори, С. Д. Святоцького, І. В. Венедіктова, О. В. Розгон та ін. Незважаючи на значний внесок зазначених науковців, їх напрацювання не охоплюють усіх аспектів правового захисту і відповідальності за порушення авторського права, що дає змогу продовжувати наукові дослідження в цьому напрямі.

Загалом під правопорушенням у теорії права розуміють суспільно небезпечне або шкідливе діяння, яке порушує норму права. Його характерною особливістю є протиправність дії або бездіяльності суб'єкта суспільних відносин². Наслідком порушення права інтелектуальної власності є настання цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Найбільш розповсюдженою процедурою вирішення спорів щодо прав автора на твір є цивільно-правова відповідальність. Головною ознакою цивільного правопорушення є те, що внаслідок суспільно шкідливого, протиправного діяння спричиняється шкода майновим і особистим немайновим відносинам суб'єктів права. Основна мета такої відповідальності – не покарання за недотримання встановленого правопорядку, а відшкодування заподіяної шкоди. Особливостями цивільно-правової відповідальності є: майновий характер; компенсаційний характер; відшкодування моральної шкоди³.

Під цивільно-правовими способами захисту права інтелектуальної власності, що реалізуються, як правило, у юрисдикційній формі, розуміються закріплені законодавством матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється визнання та відновлення порушеного права інтелектуальної власності, а також вплив на правопорушника⁴. Способи захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів наведені у ст. 432 Цивільного кодексу України, яка проголошує, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до ст. 16 цього Кодексу.

У спеціальному законодавстві України в сфері інтелектуальної власності наводиться чимало способів цивільно-правового захисту авторського права. До таких способів, зокрема, можна віднести: вимогу визнання та поновлення своїх прав, у тому числі заборона дії, що порушує авторське право чи створює загрозу його порушення; звернення до суду з позовом про поновлення порушених прав та (або) припинення дій, що порушують авторське право чи створюють загрозу його порушення; подання позову про відшкодування моральної (немайнової) шкоди; подання позову про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права, або виплату компенсацій.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792-ХІІ (із змінами і доповненнями) порушенням авторського права є:

- вчинення будь-яких дій, які порушують особисті немайнові права та майнові права авторського права;
- піратство у сфері авторського права, тобто опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних);
- плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;
- ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних);
- вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права;
- підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами;
- розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права, з яких без дозволу суб'єктів авторського права вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі.

Одними із найбільш розповсюджених порушень авторського права в Україні є піратство, особливо у сфері програмного забезпечення та плагіат, які свідчать про недосконалість системи захисту авторського права в Україні⁵. Значного поширення набули факти незаконного розповсюдження творів у мережі Інтернет, їх публічне сповіщення у громадських місцях. Складно доказати порушення прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Залишається відкритим і питання щодо особи, яку необхідно притягти до відповідальності, адже в більшості випадків неможливо встановити, кому саме належить сайт. Корисним для України може стати досвід Російської Федерації, де ці проблеми частково вирішує інститут нотаріату. Більшість судових справ зводяться нанівець через складність у виявленні порушників, зібранні доказів порушення авторських прав. Особливо це стосується особистих немайнових прав автора; допускаються помилки при розгляді судових справ через неправильне застосування законодавства щодо авторського права.

За захистом авторського права можна звернутись як до порушника з претензією, так і відразу подати позов до суду. Суд має право постановити рішення чи ухвалу про:

- відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням авторського права, з визначенням розміру відшкодування;
- відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права;
- стягнення із порушника авторського права доходу, отриманого внаслідок порушення;
- виплату компенсації, що визначається судом, у розмірі від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат, замість відшкодування збитків або стягнення доходу;
- заборону опублікування творів, їх виконань чи постановок;
- вимагати від осіб, які порушують авторське право інформацію про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів, засобів обходу технічних засобів та про канали розповсюдження.

Найбільш складним питанням є визначення майнової шкоди, що була завдана особі внаслідок правопорушення. Для цього, на нашу думку, необхідно буде провести експертизу. При визначенні розмірів збитків, які мають бути відшкодовані особі, авторське право якої порушено, а також для відшкодування моральної шкоди суд зобов'язаний виходити із суті порушення, майнової і моральної шкоди, завданої особі, яка є власником авторського права, а також із можливого доходу, який могла б одержати ця особа.

При визначенні розміру компенсації, яка має бути виплачена замість відшкодування збитків чи стягнення доходу, суд враховує обсяг порушення та умисел відповідача. Зокрема, ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачено, що суд має право постановити рішення чи ухвалу про стягнення із порушника авторського права доходу, отриманого внаслідок порушення.

Директива ЄС № 2004/48/ЄС передбачає застосування грошової компенсації, якщо правопорушення у сфері інтелектуальної власності вчинено без вини. А якщо має місце вина правопорушника, він зобов'язаний відшкодувати завдані збитки⁶. За чинним законодавством України суд, призначаючи компенсацію, лише враховує наміри відповідача та обсяг порушення при визначенні компенсації. На думку науковців, вказана Директива ЄС більш зважено вирішила питання застосування компенсацій як санкції за порушення авторського права⁷.

Отже, важливе значення для цивільно-правової відповідальності має її форма, під якою розуміють форму прояву тих додаткових обтяжень, що накладаються на правопорушника. Серед цих форм основною є відшкодування збитків.

Заходами щодо вдосконалення цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права повинні стати: по-перше, видання нормативних актів для врегулювання сфери авторського права, особливо це стосується питань, що пов'язані з мережею Інтернет; по-друге, держава повинна забезпечити дієві механізми притягнення правопорушників у сфері авторського права до відповідальності, більшу увагу приділити заходам попередження правопорушень; по-третє, важливу роль у вдосконаленні цивільного законодавства відіграє приведення нормативно-правових актів у відповідність один одному та міжнародним актам і стандартам, усунення протиріч.

Більш жорсткий метод відповідальності за порушення авторського права – адміністративно-правовий. Адміністративна відповідальність за порушення авторських прав передбачена ст. 51-2 Кодексу України про

адміністративні порушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х (далі – КУпАП), згідно з якою за незаконне використання об'єкта прав інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, топографії інтегральної мікросхеми, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, порушника можна притягати до наступної відповідальності:

– штраф від 10 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 170 до 3400 грн) з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення.

Статтею 164-9 КУпАП за розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних, упаковки яких не марковані контрольними марками або марковані контрольними марками, що мають серію чи містять інформацію, які не відповідають носію цього примірника, або номер, який не відповідає даним Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок, передбачено відповідальність у вигляді накладення штрафу від десяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих комп'ютерних програм. Та сама дія, вчинена особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з правопорушень, зазначених у частині першій цієї статті, тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних.

Існування адміністративної відповідальності за порушення авторських і суміжних прав та адміністративно-правового механізму захисту цих прав має позитивні моменти, до яких відносять: оперативність розгляду справ, що створює об'єктивні можливості для швидкого поновлення порушених прав; зазначений порядок застосовується для вирішення категорій спорів, які виникають в основному на стадії оформлення прав на об'єкти названої власності, зокрема винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг; справи розглядаються на підставі спеціальної процедури, спрощеної порівняно з цивільним судочинством, що виключає більшість процесуальних дій.

Отже, адміністративну відповідальність за порушення авторських прав врегульовано нормами адміністративного права, які містять вичерпні переліки адміністративних проступків, адміністративних стягнень і органів, уповноважених їх застосовувати, детально регулюють цей вид провадження. Основні переваги адміністративно-правового механізму захисту авторських та суміжних прав полягають у простоті й оперативності розгляду справ, що створює об'єктивні можливості для швидкого поновлення порушених прав.

Угода TRIPS зобов'язує держави, які входять до складу СОТ, у своїх національних законодавствах передбачити кримінальну відповідальність за порушення авторського права (ст. 61). Обов'язок передбачити відповідальність за незаконне виготовлення та продаж об'єктів охорони авторського права або суміжних прав покладається на держави-учасниці Конвенцією «Про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм» від 29 жовтня 1971 р. (ст. 2) та Бернською конвенцією «Про охорону літературних і художніх творів» від 9 вересня 1886 р. (ст. 16). Виходячи з цього, за порушення авторських прав у законодавстві України передбачена і кримінальна відповідальність.

Так, згідно зі ст. 176 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (далі – КК України), кримінально-карним визнається умисне незаконне відтворення, розповсюдження об'єктів авторського права, якщо це заподіяло матеріальний збиток у значному, великому чи особливо великому розмірі. За злочин передбачено покарання у виді штрафу, виправних робіт або позбавлення волі з конфіскацією і знищенням всіх екземплярів творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних.

У ч. 1 ст. 176 КК України закріплено чотири форми вчинення даного злочину: 1) незаконне відтворення творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення; 2) незаконне розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення; 3) незаконне тиражування та розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації; 4) інше умисне порушення авторського права і суміжних прав. Санкції за ст. 176 КК України передбачають альтернативні покарання (штраф, виправні роботи, арешт, обмеження волі, позбавлення волі), що є загальною позитивною тенденцією КК України. Науковці наголошують на тому, що вагомою причиною, яка призводить до неефективного застосування вказаної норми, є недостатнє наукове вивчення механізму кримінально-правової охорони авторського права і суміжних прав.

На думку доктора юридичних наук, професора М. Й. Коржанського, порушення авторського права і суміжних прав вчиняється тільки умисно, будь-яка помилка у використанні об'єктів авторського права і (або) суміжних прав складу злочину не утворює. С. О. Довгий зазначає, що суб'єктивна сторона «порушення авторського права і суміжних прав» характеризується умислом. Це означає, що винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає або свідомо допускає їх настання⁸. Вчинення зазначених у ст. 176 КК України дій із необережності не утворює складу злочину і не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Варто зазначити, що у правозастосовній практиці, у зв'язку із тим, що у диспозиції ч. 1 ст. 176 КК України кримінально-карним порушенням авторського права і суміжних прав визнається виключно умисне порушення даних прав, виникають певні складнощі. Деякими науковцями висловлюються пропозиції щодо доцільності виключення із диспозиції ч. 1 ст. 176 КК України слова «умисне» і криміналізувати як умисне, так і необережне порушення авторського права і суміжних прав⁹.

Із такими пропозиціями, на наш погляд, погодитись не можна. Оскільки кримінальна відповідальність є найбільш тяжким видом юридичної відповідальності, доцільно застосовувати інші види відповідальності (цивільно-правову, адміністративну).

На думку М. Мельникова, законодавець має підвищити рівень покарань за кримінальні злочини у даній сфері залежно від рівня суспільної небезпеки, а також уряд активними діями має довести суспільству, що він не потурає порушенням прав у цій сфері¹⁰.

Варто частково погодитися з такими висновками, адже одним тільки підвищенням рівня кримінальних покарань не вирішити проблеми в сфері інтелектуальної власності. Необхідно комплексно підходити до цього питання.

Отже, одним із найбільш ефективних засобів захисту авторського права є кримінальна відповідальність за їх порушення, яка передбачена ст. 176 КК України. Однак існує проблема застосування вказаної норми, потребує подальшого наукового вивчення механізм кримінально-правової охорони авторського права.

Важливим напрямом розвитку вітчизняного законодавства у сфері інтелектуальної власності, зокрема авторського права та практики його застосування, має бути посилення режиму правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, у тому числі посилення відповідальності за порушення виключних прав на об'єкти авторського права. Проте вирішувати цю проблему необхідно в комплексі, оскільки потрібно не лише посилити відповідальність, але й розробити ефективний механізм притягнення до неї, зокрема, спростити процедури, які дають змогу довести порушення в цій сфері.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що ефективність захисту авторського права залежить від наявності відповідного державного механізму попередження й припинення правопорушень, а також спрощення процедури доведення порушення в сфері авторського права, притягнення порушника до відповідальності.

¹ Мамаєва М. Рівень піратства в ІТ-секторі України становить 86% – звіт IDC [Електронний ресурс] // Інформаційна агенція Голос // Суспільство. – 2011. – Режим доступу: http://www.golosua.com/ua/main/article/suspilstvo/20110617_urovenpiratstva-v-IT-sektore-ukrainyi-sostavlyayet-86-otcht-IDC

² Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5: П-С. – 736 с. – С. 48.

³ Підпригора О. А., Мельник М. Г., Мельник О. М. Право інтелектуальної власності в Цивільному кодексі України // Цивільний кодекс України. Міркування з окремих проблем застосування. Науковий збірник – К.: Слово, 2005. – 368 с. – С. 54.

⁴ Жаров В. О. Захист права інтелектуальної власності. Захист авторського права і суміжних прав. Захист права промислової власності. Навч. посібник. – К.: ЗАТ «Інститут інтелектуальної власності», 2003. – 64 с. – С. 47.

⁵ Кузнецова Н. С., Кохановська О. В. Проблеми захисту права інтелектуальної власності в Україні / П'яті цивілістичні читання, присвячені 85-річчю з Дня народження професора О. А. Підпригори, 3 березня 2011 року: зб. наук. доп. і ст. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – С. 24–26.

⁶ Фелицына С. Б., Антипина И. Г. Директива Европейского Союза о защите прав // Изобретательство. – 1994. – № 13. – Ст. 64. – С. 10.

⁷ Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців: [монографія] / За заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 256 с. – С. 182.

⁸ Коваль А. М. Історико-правові аспекти кримінальної відповідальності за порушення авторського права в Україні // Адвокат. – № 2. – 2005. – С. 10–13.

⁹ Коваль А. Порушення авторського права і суміжних прав: кримінально-правові проблеми, які потребують свого вирішення // Юридична газета. – 2005. – 18 серпня № 15. – С. 6.

¹⁰ Мельников М. Піратство як злочин у галузі авторського права і суміжних прав: погляд на проблему // Право України. – 2003. – № 4. – С. 72–75.

Резюме

Статтю присвячено дослідженню особливостей цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення авторського права. За результатами дослідження автор пропонує шляхи вирішення проблемних питань притягнення порушників авторських прав до відповідальності.

Ключові слова: відповідальність, авторське право, право інтелектуальної власності, захист прав.

Резюме

Статья посвящена исследованию особенностей гражданско-правовой, административной и уголовной ответственности за нарушение авторского права. По результатам исследования автор предлагает пути решения проблемных вопросов привлечения нарушителей авторских прав к ответственности.

Ключевые слова: ответственность, авторское право, право интеллектуальной собственности, защита прав.

Summary

The article investigates the peculiarities of civil, administrative and criminal liability for copyright infringement. The study author suggests ways to solve problems bringing violators to copyright liability.

Key words: responsibility, copyright, law of intellectual property, defense of the rights.

Отримано 20.06.2012